

М.В. Григорчук
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри державно-правових дисциплін,
Університет економіки та права «КРОК»

Досудове врегулювання як спосіб вирішення господарського спору

У статті досліджено природу і сутність досудового врегулювання як легітимного способу вирішення господарських спорів. Автор статті детально проаналізував взаємозв'язок матеріальної і процесуальної складових у загальному механізмі захисту прав і охоронюваних законом інтересів суб'єктів господарювання. Акцентовано увагу на правових колізіях, виявлених під час дослідження проблем, пов'язаних із визначенням місця і ролі досудового врегулювання спорів у господарському праві України.

Ключові слова: досудове врегулювання, господарський спір, захист прав і охоронюваних законом інтересів суб'єктів господарювання, господарський процес, Господарський процесуальний кодекс України, суб'єкт господарської діяльності.

М.В. Григорчук
кандидат юридических наук,
доцент кафедры государственного-правовых дисциплин,
Университет экономики и права «КРОК»

Досудебное урегулирование как способ решения хозяйственного спора

В статье исследованы природа и сущность досудебного урегулирования как легитимного способа решения хозяйственных споров. Автор статьи подробно проанализировал взаимосвязь материальной и процессуальной составляющих в общем механизме защиты прав и охраняемых законом интересов субъектов хозяйствования. Акцентируется внимание на правовых коллизиях, выявленных в ходе исследования проблем, связанных с определением места и роли досудебного урегулирования споров в хозяйственном праве Украины.

Ключевые слова: досудебное урегулирование, хозяйственный спор, защита прав и охраняемых законом интересов субъектов хозяйствования, хозяйственный процесс, Хозяйственный процессуальный кодекс Украины, субъект хозяйственной деятельности.

M.V. Hryhorchuk
candidate of sciences (law),
docent of the department of public law disciplines
«KROK» University

Pre-trial settlement as a means of resolving a commercial dispute

This article explores the nature and essence of the pre-trial settlement as a legitimate means of commercial disputes resolving. The author has analyzed in detail the relationship of substantive and procedural components in general mechanism of protection of rights and legal interests of business entities. The attention is focused on the legal impacts that are identified during the in-depth study of

the issues associated with the definition of place and role of the pre-trial settlement of disputes in the commercial law of Ukraine.

Key words: *pre-trial settlement, commercial dispute, protection of rights and legally protected interests of economic agents, business process, Commercial Procedure Code of Ukraine, business entity.*

Постановка проблеми

Економіка України, потерпаючи від впливу тіньової і корупційної складових, залишається заручницею окремих видів правовідносин, які на певних стадіях засвідчують необхідність застосування досудових шляхів врегулювання господарських спорів. Такій ситуації певною мірою сприяє негативний імідж судової влади України, і для більшості суб'єктів господарювання видається достатньо обґрунтованим рішення оминати судові процедури в частині вирішення конфліктних питань, що визріли ході під час виконання господарських договорів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Питання досудового врегулювання спорів було предметом досліджень таких учених-юристів, як І.А. Балюк, В.Д. Чернадчук, Ю.В. Волочай, Т.С. Дунайло та інші. Більшість науковців приділили увагу саме науково-теоретичним аспектам досудового врегулювання господарських спорів.

Не вирішені раніше частини загальної проблеми

Будучи формально визнаними у розділі II Господарського процесуального кодексу України частиною господарського процесу, досудове врегулювання господарських спорів фактично виходить за межі процесуальних дій, які виникають лише за умови включення офіційних судових процедур. Саме ця обставина виводить інститут досудового врегулювання господарських спорів за межі судового процесу, відмежовуючи сторони конфлікту від втручання інструментів державного примушування, а також включення в нього господарського суду з чітко визначеними повноваженнями щодо винесення об'єктивного і неупередженого рішення в кожному конкретному спорі господарського характеру.

Формулювання цілей статті

Метою статті є дослідження ролі і значення досудового врегулювання як способу вирішення господарських спорів.

Виклад основного матеріалу дослідження

Згідно з положеннями Господарського кодексу України, зокрема частиною 1 статті 3, під господарською діяльністю розуміється діяльність суб'єктів господарювання у сфері суспільного виробництва, спрямована на виготовлення та реалізацію продукції, виконання робіт чи надання послуг вартісного характеру, що мають цінову визначеність [1].

Балюк І.А., розглядаючи проблеми, пов'язані з використанням правового регулювання досудового порядку вирішення господарських спорів, зазначає, що правові норми, які регулюють відносини досудового врегулювання спорів, не повинні міститися в ГПК України, а для правового закріплення таких норм доцільно застосувати підзаконні акти [2].

Як показує практика, а також документи вищих судових інстанцій, питання фізичного перебування нормативної бази для досудового врегулювання господарських спорів у Господарському процесуальному кодексі України абсолютно необґрунтоване і таке, що суперечить головному його призначенню – визначати порядок провадження в господарських спорах.

Нині чинним Господарським процесуальним кодексом така ознака (нормативно окреслене коло завдань) взагалі не береться до уваги, оскільки законодавець упустив необхідність роз'яснення завдань, які покладаються на господарські суди, для забезпечення конституційного порядку господарювання, захисту прав і охоронюваних законом інтересів суб'єктів господарської діяльності.

Якщо звернутися до основ законодав-

чої техніки і при цьому врахувати те, що господарський процес тісно пов'язаний з іншими галузевими процесами з вирішення спорів про право, то у даному конкретному випадку доцільно звернутися, наприклад, до положень Цивільного процесуального кодексу України, де статтею 1 (Завдання цивільного судочинства) визначено, що завданнями цивільного судочинства є справедливий, неупереджений та своєчасний розгляд і вирішення цивільних справ з метою захисту порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб, інтересів держави [3].

Аналогічний підхід дотримано під час формування завдань адміністративного судочинства, де статтею 1 Кодексу адміністративного судочинства України окреслено його призначення (повноваження адміністративних судів щодо розгляду адміністративних справ, порядок звернення до адміністративних судів та порядок здійснення адміністративного судочинства).

Узагальненими завданнями адміністративного судочинства є захист прав, свобод та інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб у сфері публічно-правових відносин [4].

Статтею 2 Кримінального процесуального кодексу України визначено завдання кримінального провадження, якими є захист особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень, охорона прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження, а також забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування і судового розгляду з тим, щоб кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини, жоден невинуватий не був обвинувачений або засуджений, жодна особа не була піддана необґрунтованому процесуальному примусу і щоб до кожного учасника кримінального провадження була застосована належна правова процедура [5].

Відправним пунктом, який легітимізує досудовий порядок врегулювання будь-якого, у тому числі й господарського спору, є конституційне положення, передба-

чене частиною 3 статті 124 (Правосуддя в Україні здійснюють виключно суди) Конституції України. Даним положенням зазначено, що законом може бути визначений обов'язковий досудовий порядок врегулювання спору [6].

На теперішній час це положення Конституції не діє, оскільки жодна галузь права не застосувала положення щодо обов'язковості досудового порядку врегулювання спору. Господарський процес не є виключенням з цього правила, оскільки рішенням Конституційного Суду України практично нівельовано норми розділу II (Досудове врегулювання господарських спорів) Господарського процесуального кодексу України (далі – ГПК).

Разом з тим, положеннями даного розділу передбачено можливість досудового врегулювання господарських спорів [7]. Проведений аналіз структури ГПК показує, що цілком очевидна ситуація стосовно правових механізмів з вирішення спірних питань в господарській діяльності між суб'єктами, які наділено правом на звернення до господарського суду, отримала неоднозначне тлумачення як з боку науковців, так і практиків, насамперед суддів.

Розглядаючи можливості щодо правового розв'язання господарського спору, управнений суб'єкт самостійно обирає найбільш прийнятні для нього і визначені для цього інструменти. Водночас, як уже неодноразово зазначалося, вимоги щодо обов'язкового використання механізмів досудового врегулювання господарських спорів, які встановлено положеннями Господарського процесуального кодексу України, виписані так, що вони суперечать Конституції України саме через імперативну складову, яка в них закладена.

Так, статтею 5 (Основні положення досудового врегулювання господарського спору) визначено порядок, згідно з яким сторони господарського спору можуть вдатися до досудових інструментів з його вирішення.

Частиною 1 цієї статті сторонам надається право застосувати заходи досудового врегулювання господарського спору за домовленістю між собою, тобто на сторони

не покладається обов'язок щодо неухильного виконання цієї процедури як одного з етапів господарського процесу.

Вміщуючи порядок досудового врегулювання спорів у межі ГПК, законодавець допускає можливість застосування інших легітимних інструментів в межах господарського процесуального законодавства України.

Надане уповноваженим на звернення до господарського суду суб'єктам право досудового врегулювання господарських спорів не є загальним, оскільки законодавчо визначено правовідносини, на які цей порядок не поширюється. До таких правовідносин віднесено спори про визнання договорів недійсними, спори про визнання недійсними актів державних та інших органів, підприємств та організацій, які не відповідають законодавству і порушують права та охоронювані законом інтереси підприємств та організацій, спори про стягнення заборгованості за опротестованими векселями, спори про стягнення штрафів Національним банком України з банків та інших фінансово-кредитних установ, а також на спори про звернення щодо стягнення на заставлене майно.

Виходячи з того, що за своєю природою господарські спори є похідними від економічної діяльності учасників правовідносин, на сторону, яка порушила права й охоронювані законом інтереси іншого учасника правовідносин, покладається обов'язок усунути самостійно такі порушення, а потерпіла сторона набуває права на судовий захист своїх порушених прав і інтересів.

З огляду на статус учасників господарського спору право вибору інструментів правового врегулювання надається стороні, чиє право чи інтерес порушені або можуть бути порушені. При цьому позиція сторони, яка формально порушила закон, значення не має, оскільки запускається в дію правовий механізм досудового врегулювання господарських спорів. Законодавчо визначено, що першим процесуально легітимним кроком для врегулювання господарського конфлікту є пред'явлення претензії.

Так, згідно з положеннями статті 6 ГПК підприємства та організації, що порушили майнові права і законні інтереси інших підприємств та організацій, зобов'язані поновити їх, не чекаючи пред'явлення претензії.

Як бачимо, даним положенням введено цілком декларативний принцип, який жодним чином не сприяє досягненню цілей, окреслених зазначеним розділом кодексу.

Порядок розгляду претензії встановлено статтею 7 ГПК, згідно з яким надається місячний строк і він обчислюється з дня одержання претензії.

Займаючи активну позицію щодо захисту свого порушеного права чи охоронюваного законом інтересу, вдаючись до застосування досудових форм врегулювання господарського спору, автор претензії повинен бути готовим до виконання своєї частини процедури, оскільки гіпотетично винувата сторона, будучи зрівняна з ним у правах, може застосувати заходи, які завершать господарський спір до перенесення його в судову залу, чи, навпаки, заведуть ситуацію в глухий кут, і єдиним виходом залишиться ініціювання судового розгляду.

Для сторін спору факультативно встановлена можливість задовольнити вимоги про звірку розрахунків, провести судову експертизу або пристати на пропозицію вчинити інші дії для забезпечення досудового врегулювання спірних питань. Разом із тим залишається дискусійним питання, в який спосіб поза межами судового процесу і хто саме має право призначити судову експертизу.

Законодавством передбачено зворотню реакцію суб'єкта господарювання, від якого обгрунтовано вимагають усунення порушень права чи дотримання охоронюваного законом інтересу. Так, статтею 8 ГПК передбачено обов'язок звинуваченого в порушенні права чи охоронюваного законом інтересу письмово повідомити автора претензії про результати її розгляду.

Чинною нормою передбачено право потенційного відповідача визнати претензію повністю або частково. Іншим варіантом дій є забезпечене право відхилити претензію.

зію повністю або частково з одночасним зазначенням мотивів такого рішення з посиланням на відповідні нормативні акти і документи, що обґрунтовують відхилення претензії.

Якщо провести попереднє узагальнення положень статей 7 і 8 ГПК, то об'єднуючим елементом, окрім загального спрямування на досудове врегулювання господарського конфлікту, законодавець вводить нову категорію, а саме «заявник».

Оскільки поняття «заявник» обґрунтовано вважається похідним від поняття «заява» (чис-небудь повідомлення, звернення до кого-небудь з викладом якихось відомостей, положень, думок; письмове прохання, оформлене за певним зразком, що подається на ім'я офіційної особи або до установи чи організації) [8], то коректним поясненням змісту «заявник» є автор заяви або той, хто звертається з заявою, подає її.

Поняття «претензія» має таке, що відрізняється від заяви семантичне походження, оскільки означає вимагання чогонебудь від когось, пред'явлення своїх прав на що-небудь; вияв незадоволення ким-, чим-небудь; образа на когось, що-небудь [9].

З наведеного вище випливає, що елементи прохальності чи інформативності, які є базовими при оформленні заяви, некоректно приєднані до категорії «претензія». У такий спосіб відбулося необґрунтоване розширення обсягу поняття «претензія», яке є ключовим елементом досудового врегулювання господарського спору, і який запускає в дію правові механізми, пов'язанні з вольовим врегулюванням господарського конфлікту через вияв незадоволення діями сторони договору.

Оцінюючи роль і значення претензійної вимоги, Чернадчук В.Д. зазначає, що претензія як матеріально-правова вимога одного з учасників спірних правовідносин до іншого являє собою засіб урегулювання конфлікту самими сторонами без втручання господарського суду [10].

Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо досудового врегулювання спорів» скасовано статтю 9 Кодексу, якою було встанов-

лено відповідальність за порушення строків розгляду претензії [11].

Волочай Ю.В. зазначає, що після внесення змін до ГПК України претензійний порядок вирішення спору є правом суб'єктів господарювання, а не обов'язком, як це було раніше. Слід звернути увагу, що обов'язковість його застосування може зводитися лише до волі учасників, яку вони за бажанням можуть закріпити в договорі у формі застереження про те, що спори між ними, які пов'язані з укладенням, розірванням, виконанням цього договору, можуть бути передані на вирішення господарського суду лише за умови дотримання порядку досудового врегулювання, який закріплений у розділі II ГПК України [12].

Статтею 10 передбачене досудове врегулювання розбіжностей, що виникають під час укладення господарських договорів. Так, спори, що виникають при укладенні господарських договорів, можуть бути подані на вирішення господарського суду.

На відміну від виключеної статті 9, якою було передбачено реальну фінансову відповідальність порушника навіть не стільки самого закону, а лише щодо строків надання відповіді чи залишення претензії без відповіді, стаття 10 встановлює порядок тих правовідносин, які не настали в часі, а відтак не породжують ніяких обов'язків сторін одна перед одною.

Під час досліджень функціонування правових механізмів досудового врегулювання господарських спорів, постала низка запитань до положень статті 11, яка визначає досудовий порядок вирішення спорів, що виникають у разі зміни та розірвання господарських договорів.

Під час означення суб'єктів господарювання, яким надається право на використання цього порядку, законодавець обмежує їхнє коло до «підприємства чи організації». Це означає, що для інших суб'єктів, яким надано право звернення до господарського суду (установи, інші юридичні особи (у тому числі іноземні), громадяни, які здійснюють підприємницьку діяльність без створення юридичної особи і в установленому порядку набули статусу

суб'єкта підприємницької діяльності, державні та інші органи, фізичні особи, що не є суб'єктами підприємницької діяльності) таке право не діє, оскільки вони не можуть бути включені до категорії «підприємства і організації».

Детальний аналіз положень статті 11 зумовлює необхідність взяти до уваги положення глави 20 (Господарські договори) Господарського кодексу України [13].

Так, статтею 188 (Порядок зміни та розірвання господарських договорів) визначене коло суб'єктів, які наділені правом реалізувати наміри щодо подальшого дотримання положень чинних між ними господарських зобов'язань. Такими суб'єктами є «сторони», що повною мірою відповідає положенням статті 1 (Право на звернення до Господарського суду) Господарського процесуального кодексу України.

Порівняльний аналіз положень статей 11 (Досудове врегулювання спорів, що виникають у разі зміни та розірвання господарських договорів) ГПК і статті 188 (Порядок зміни та розірвання господарських договорів) ГК засвідчує факт недотримання законодавцем правил законодавчої техніки, що проявляється в неправомірному обмеженні положеннями статті 11 переліку суб'єктів досудового врегулювання, яким надано право на використання досудових механізмів вирішення господарських спорів.

Зазначена проблема вирішена Конституційним Судом України у справі за конституційним зверненням Товариства з обмеженою відповідальністю «Торговий Дім «Кампус Коттон клуб» щодо офіційного тлумачення положення частини другої статті 124 Конституції України (справа про досудове врегулювання спорів) від 9 липня 2002 року (Справа №1-2/2002).

Література

1. Господарський кодекс України від 16 січня 2003 р. № 436-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – №№ 18; 19-20; 20-21. – Ст. 144.
2. Господарське процесуальне право. Навч. посіб. // І. А. Балюк. – К.: КНЕУ, 2002. – 224 с. – С. 16.
3. Цивільний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://uazakon.ru/ukr/tspk/1/default.htm>.
4. Кодекс адміністративного судочинства України від 6 липня 2007 р. № 2747-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2005. – №№ 35-36, 38. – Ст. 446.

У прийнятому рішенні Конституційний Суд зазначає, що положення частини другої статті 124 Конституції України щодо поширення юрисдикції судів на всі правовідносини, що виникають у державі, в аспекті конституційного звернення необхідно розуміти так, що право особи (громадянина України, іноземця, особи без громадянства, юридичної особи) на звернення до суду за вирішенням спору не може бути обмежене законом, іншими нормативно-правовими актами. Встановлення законом або договором досудового врегулювання спору за волевиявленням суб'єктів правовідносин не є обмеженням юрисдикції судів і права на судовий захист [14].

Далі Рішенням КСУ зазначено, що право на судовий захист не позбавляє суб'єктів правовідносин можливості досудового врегулювання спорів. Це може бути передбачено цивільно-правовим договором, коли суб'єкти правовідносин добровільно обирають спосіб захисту їхніх прав. Досудове врегулювання спору може мати місце також за волевиявленням кожного з учасників правовідносин і за відсутності у договорі застереження щодо такого врегулювання спору.

Висновки

Отже, застосування досудових форм врегулювання господарських спорів є правом, а не обов'язковим етапом, який передувє зверненню до суду учасника правовідносин за захистом свого порушеного права або охоронюваного законом інтересу. При цьому необхідно зазначити, що дане положення процесуального законодавства неоднозначно оцінювалося господарськими судами, що породжувало обґрунтовані нарікання з боку сторін господарських правовідносин.

5. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 р. № 4651-V // Відомості Верховної Ради України. – 2013. – №№ 9-10, 11-12, 13. – Ст. 88.
6. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР // Відом. Верхов. Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
7. Господарський процесуальний кодекс України від 06.11.1991р. № 1798-XII. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1798-12/page2>.
8. Словник української мови (Академічний тлумачний словник). -[Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://sum.in.ua/s/zajava>
9. Господарське процесуальне право України. Підручник. // За заг. ред. В.Д. Чернадчука, В.В. Сухоноса, В.П. Нагребельного та ін. – Суми: Університетська книга. – 2006. – С. 52.
10. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо досудового врегулювання спорів». – Електронний ресурс]. – Режим доступу <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2705-15>
11. Волочай Ю.В., Ткач С.С. Досудове врегулювання господарського спору / Ю.В. Волочай, С.С. Ткач // Методична рекомендація Кременчуцького районного управління юстиції. – 2010. – 20 с.
12. Господарський кодекс України від 16 січня 2003 року № 436-IV // Відомості Верховної Ради України, 2003, №№ 18, № 19-20, № 21-22, ст.144.
13. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням Товариства з обмеженою відповідальністю «Торговий Дім «Кампус Коттон клуб» щодо офіційного тлумачення положення частини другої статті 124 Конституції України (справа про досудове врегулювання спорів) від 9 липня 2002 року (Справа №1-2/2002). – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/v015p710-02>.